कक्षा ४ को नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकको विश्लेषण

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय नेपाली भाषा शिक्षा विभाग अर्न्तगत स्नातकोत्तर तह(एम.एड) दोश्रो वर्षको नेपाली शिक्षा विषय नेपा. शि. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनको निम्ति प्रस्तुत

शोधपत्र

२०७३/२०१६

शोधकर्ता
संगीता कुमारी साह
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष
परीक्षा क्रमाङ्क ४३५००३७/२०६८
त्रि.वि. दर्ता नम्बर ९-२-४३५-२६-२००५
नेपाली शिक्षा विभाग, रा.रा.ता.ज. बहुमुखी क्याम्पस गोलबजार-४, सिरहा

प्रतिबद्धता पत्र

प्रस्तुत विषयमा 'कक्षा चारको नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकको विश्लेषण' शीर्षकको शोधपत्र मैले सम्बन्धित पक्षमा गहन अध्ययन गरी तयार पारेकी हुँ । यसमा भएका तथ्य सबै प्रामाणिक हुन् ।

....

संगीता कुमारी साह

मिति : वि. सं. २०७२/१२/२२

: इ. सं. २०१६/०४/०४

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले शिक्षाशास्त्र संकाय अर्न्तगत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको शोधपत्रको प्रयोजनका निम्ति तयार पारेकी हुँ । प्रस्तुत शोधपत्रलाई यो स्वरूपमा ल्याउने क्रममा मैले मेरो श्रद्धेय गुरूहरूबाट स्नेहपूर्ण आशीर्वाद तथा विभिन्न महानुभावहरूबाट सहयोग प्राप्त गरेकी छु ।

शोधकार्य आफैमा गहन र जटिल विषय हो । शोध कार्य पुरा गर्नका लागि कठोर परिश्रम तथा धैर्यको आवश्यकता पर्ने कुराको यथार्थ अनुभव यस अनुसन्धानका क्रममा भएको छ । नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकको शिक्षणको क्रममा देश भरका सार्वजनिक विद्यालयहरूमा प्रयोगमा ल्याइएका पाठ्यपुस्तकहरूको अध्ययन गर्ने कार्यको सुरूवात मात्र भएको परिस्थितिमा यस शोधकर्तालाई कठिनाइ महसुस हुँदा हुदै पनि आफू पनि त्यही विषयको शिक्षक भएको नाताले गहिरिएर अध्ययन गर्ने इच्छा जागेको छ । 'कक्षा चारको नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकको विश्लेषण' शीर्षक चयन गरी यो शोधपत्र तयार पारिएको हो । यस शोधपत्रको शीर्षक चयन, शोधप्रस्ताव लेखन तथा शोधपत्रको अन्तिम स्वरूप दिने समयसम्म आवश्यक सुझाब तथा प्रेरणा दिएर सुमार्गमा डोर्‍याउनु हुने शोधनिर्देशक श्रद्धेय गुरूआमा श्रीम्ती गुलाब कुमारी यादव ज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । समयमै शोध प्रस्ताव स्वीकृत गरी शोधकार्य थालनी गर्न सहयोग पुर्‍याउने नेपाली शिक्षा विभागप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

यस शोधकार्यमा आवश्यक सल्लाह सुझाब दिनुहुने मेरा आदरणीय गुरूहरू नेपाली भाषा विभागीय प्रमुख श्रद्धेय गुरु श्री फुलगेन माहासेठ ज्यू र क्याम्पस प्रमूख श्री किशोर साह ज्यू प्रति म कृतज्ञ छु । यो शोधपत्र तयार गर्न प्रेरित गर्ने सहपाठी मित्रहरू दिपेन्द्र कुमार साह र सन्तोष कुमार साह धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ ।

विविध आर्थिक कठिनाइहरूसँग सङ्घर्ष गर्दै आफ्नो अमूल्य श्रम खर्च गरेर मेरो अध्ययनलाई यस अवस्थामा पुर्‍याउनु हुने मेरा आदरणीय बुवा, शिबु साह, आमा राजकुमारी साह र अध्ययनमा हौसला र समय प्रदान गर्ने मेरा श्रीमान दिनेश कुमार साह, सासु दुर्गा देवी साह, ससुरा सूर्यनारायण साह, छोरा आदर्श, छोरी अदिती, देवर महेश साह, नन्द रिना साह र देउरानी आशा साह प्रति आजीवन ऋणी छु । साथै छपाइ कार्यमा सहयोग पुर्‍याउनु हुने पप्पु कुमार ठाकुरलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली शिक्षा विभाग रा. रा. ता. ज. बहुमुखी क्याम्पस समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

....

संगीता कुमारी साह
रा. रा. ता. ज. ब. क्याम्पस
गोलबजार-४, सिरहा

शोधसार

शोधशीर्षक	: कक्षा चार नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकको विश्लेषण
शोधार्थी	: संगीता कुमारी साह
शोध निर्देशक	: स. प्रा. गुलाब कुमारी यादव
विभाग/क्याम्पस	: नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, रा.रा.ता.ज.ब. क्याम्पस गोलबजार-४, सिरहा
शैक्षिक वर्ष	: २०६८/२०७०
पृष्ठ संख्या	: ५७
अध्याय संख्या	: पाँच

शोध प्रक्रिया :

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय, रा.रा.ता.ज. बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग अर्न्तगत एम.एड. दोस्रो वर्षको नेपा. शि. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनको लागि तयार गरिएको हो । यसमा भाषापाठ्यपुस्तकको अध्ययन तथा विश्लेषण गर्दा अपनाइने सिद्धान्तका आधारमा 'कक्षा चारको नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकको विश्लेषण' गरिएको छ । यसमा पाठ्यक्रमको आधारमा नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकको विश्लेषण गर्नु, आन्तरिक र बाह्य आधारमा पाठ्यपुस्तकहरूको गहन र सूक्ष्म अध्ययन गरी यिनीहरूमा रहेका सबल र दुर्बल पक्षहरू पत्ता लगाई सुधारका लागि सुझाब दिनु नै यसको प्रमुख उद्देश्य रहेको छ । ग्रन्थ विश्लेषण विधि र पुस्तकालय विधि प्रयोग गरी यो शोधकार्यलाई अन्तिम रूप दिइएको छ । यसका साथै बुद्धिजीवी लेखक तथा सरोकारवालाहरू सँगको परामर्शलाई पनि यो शोधकार्यको आधार मानिएको छ ।

भाषा पाठ्यपुस्तक निर्माणका सिद्धान्त एवम् विश्लेषणका आधारमा गरिएको यस अनुसन्धानबाट कक्षा चारको नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकका धेरै जसो विषयहरू बालबालिकाको रूचि अनुभव र वातावरणीय सेरोफेरोबाट लिइएको छ ।

- नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तक कक्षा चारका विषयवस्तुहरु बालबालिकाहरुको पूर्वअनुभव एवं क्षमतालाई ख्याल गरी विषयवस्तु चयन गरिएको ।
- ज्ञानवर्द्धक, सूचनामूलक, सन्देशमूलक, मनोरञ्जनात्मक प्रकृतिका विषयवस्तुहरु भाषापाठ्यपुस्तकमा रहेको ।

- लैङ्गिक समानता, श्रमशीलता एवं सांस्कृतिक एकता जस्ता पक्षहरुलाई समेट्ने विषयवस्तु भाषा पाठ्यपुस्तकमा नरहेको ।
- कक्षा चारमा बाल उपयोगी विधाहरु कविता, कथा, प्रबन्ध, संवाद, चिठी, निवेदन आदिलाई स्थान दिएको छ ।
- भाषा पाठ्यपुस्तकमा सरल वाक्यको अधिक प्रयोग जटिल संरचनाको संयुक्त र मिश्र वाक्यको प्रयोग छ । अधिकांश वाक्य ५, ६ वटा शब्दद्वारा निर्मित छन् । नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रियापद, क्रियायोगी, पर्यायवाची, विपरीतार्थी, श्रुतिसमभिन्नार्थी, अनेकार्थी आदिको प्रयोग नियन्त्रित रुपमा गरिएको छ । कक्षा चारमा १५ वटा सम्म शब्द प्रयोग गरी बनेका वाक्यहरु रहेका छन् ।
- स्तरभन्दा कठिन शब्दहरुको प्रयोग कक्षा चारमा गरिएको छैन । कुनै -कुनै जटिल शब्दहरु प्रयोगमा आएका छन् ।
- नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तक कक्षा चारमा जम्मा ११४ पृष्ठ मध्यें ६६ पृष्ठ भाग अभ्यासले ओगटेको पाइन्छ । यसमा अभ्यासात्मक विविधता पर्याप्त पाइन्छ । यसमा विधागत पाठ अनुरुप अभ्यासको छनौट उपयुक्त पाइन्छ भने यसमा सिर्जनात्मक अभ्यास, कार्यमूलक व्याकरण, जोडा मिलाउने, खाली ठाउँ भर्ने आदिमा पर्याप्त विविधता पाइन्छ ।
- सुनाइ सीप विकास सम्बन्धी अभ्यासहरु भाषापाठ्यपुस्तकमा कम छन् भने पढाइ र बोलाइ सीप सम्बन्धी भाषापाठ्यपुस्तकमा उत्तिकै अभ्यास छन् भने लेखाइ सीपलाई भाषा पाठ्यपुस्तकले बढी जोड दिएको छ ।
- नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तक कक्षा चारको आवरण पृष्ठ रङ्गीन रहेको छ । कक्षा चारमा पातलो र खस्रो कागजको प्रयोग गरिएको छ भने अन्त्यावरण पृष्ठ भाषापाठ्यपुस्तकको आकर्षक छैन । यसलाई विज्ञापनको माध्यमका रुपमा मात्र प्रयोग गरिएको पाइन्छ ।
- भाषापाठ्यपुस्तकको आकार बालबालिकाहरुको स्तर सुहाउँदो, झोलामा बोकेर हिंड्न मिल्ने किसिमको छ ।
- भाषा पाठ्यपुस्तकको बँधाइमा फेविकल र स्टेपलर पिनको प्रयोग गरिएको छ ।
- भाषा पाठ्यपुस्तकको शुद्ध सेतो भन्दा घुरमैलो सेतो रङ्गको कागज प्रयोग गरिएको छ ।
- कक्षा चारको भाषा पाठ्यपुस्तकको मूल्य उपयुक्त देखिन्छ ।

सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची

सङ्क्षिप्त रूप	पुर्ण रुप
ने.रा.शि.या.आ.	: नेपाल राष्ट्रिय शिक्षा योजना आयोग
रा.शि.प.यो.	: राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजना
त्रि.वि.	: त्रिभुवन विश्वविद्यालय
पा.वि.के.	: पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
ने.रा.प्र.प.	: नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
प्रा.वि.	: प्राथमिक विद्यालय
नि.मा.वि.	: निम्न माध्यमिक विद्यालय
आ.दी.	: आचार्य दीक्षित
डा.	: डाक्टर
पृ.	: पृष्ठ
प्रा.डा.	: प्राध्यापक डाक्टर
क्र.स.	: क्रम सङ्ख्या
नेपा. शि.	: नेपाली शिक्षा
ने.भा.शि.वि.	: नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
नं.	: नम्बर

लेख्य संकेत सूची

लेख्य संकेत (चिन्ह)	**अर्थ**
(	अर्ध कोष्ठ
( )	कोष्ठ
:	विसर्ग/निर्देश
=	बराबर/सम
+	योग
%	प्रतिशत
/	विकल्प
.	विन्दु/दशमलव
……	बहुविन्दु/रिक्तस्थान
,	अल्पविराम
;	अर्धविराम
“ ”	उद्धरण
?	प्रश्नवाचक
!	उद्‌गार
।	पूर्णविराम

प्रयूक्त नेपाली अंग्रजी रुपान्तरण

पुरुष	person
प्रेरणार्थक	causative
पक्ष	aspect
पदावली	phrase
नाम	noun
सर्वनाम	pronoun
भिन्नार्थक	doublets
भूतकाल	past tense
मानवेत्तर	non-human
मानवीय	human
रुपायक प्रत्येय	inflection affix
प्रकार्य मुलक शब्द	functional word
प्रत्येय	suffix
प्रथम पुरुष	first person
पर्याय	synonym
पश्चस्वर	back vowel
बहुवचन	plural
भाव	mood
भाव वाच्य	impersonal voice
भाषिका	dialect
भेदक	distinctive
मुक्त रुप	free from
महाप्राण	aspirated
रुपावली	paradigm
रुपायन	inflection
रुप विवृति	morphemic process
भाषणन्तरिक त्रुटि	intra error

विषय सूची

क्र.सं.	शीर्षक पृष्ठ	संख्या
	शोधनिर्देकको सिफारिस	१
	मूल्याङ्कन समितीको स्वीकृति	२
	प्रतिबद्धता पत्र	३
	कृतज्ञता ज्ञापन	४
	शोधसार	५
	सङ्क्षेपीकृत शब्दावली	७
	लेख्य संकेत सूची	८
	प्रयूक्त शब्दावलीको अंग्रजी रुपान्तरण	९

अध्याय एक : परिचय

१.१	शोधशीर्षक	१०
१.२	शोध प्रयोजन	१०
१.३	शोध परिचय	१०
१.४	समस्याको कथन	१२
१.५	अध्ययनको उदेश्य	१२
१.६	अध्ययनको औचित्य/महत्व	१३
१.७	अध्ययनको सीमाङ्कन	१३
१.८	अध्ययनको रुपरेखा	१४

अध्याय दुई : पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक रूपरेखा

२.१	पूर्वकार्यको समीक्षा	१५
२.२	पूर्वकार्यमाको उपयोगिता	२०
२.३	सैद्धान्तिक/धाराणात्मक रूपरेखा	२१
२.३.१	भाषा पाठ्यपुस्तकको सैद्धान्तिक परिचय	२१

२.३.२ भाषा पाठ्यपुस्तक र अन्य पाठ्यपुस्तकमा फरक २३
२.३.३ भाषा पाठ्यपुस्तक अध्ययन विश्लेषणका आधारहरु २४
२.३.३.१ आन्तरिक वा शैक्षिक आधार २४
२.३.३.२ बाह्य तथा भौतिक आधार २७

अध्याय तीन : अनुसन्धान विधि

३.१ अनुसन्धानात्मक ढाँचा ३०
३.२ तथ्याङ्क संकलनका स्रोत ३०
३.३ तथ्याङ्क संकलनका साधन ३१
३.४ तथ्याङ्क संकलनका विधि ३१
३.५ तथ्याङ्क विश्लेषणका विधि ३१

अध्याय चार : तथ्याङ्क/सामग्रीको व्याख्या विश्लेषण (परिणाम र छलफल)

४.१ भाषा पाठ्यक्रम अनुरुपताका दृष्टिले कक्षा ४ नेपाली पाठ्यपुस्तकको विश्लेषण ३२
४.१.१ भाषिक सीपका आधारमा पाठयपुस्तक ३२
४.१.२ बोलाइ ३४
४.१.३ पढाइ ३५
४.१.४ लेखाइ ३७
४.१.५ व्याकरणिक दृष्टिको अध्ययन ३८
४.१.६ आन्तरिक तथा बाह्य विशेषताका आधारमा पाठ्यपुस्तकको विश्लेषण ३९
४.१.६.१ आन्तरिक आधार ३९
४.१.६.२ बाह्य आधार ४४
४.२ नेपाली कक्षा ४ का सबल र दुर्बल पक्षहरु ४५
४.२.१ नेपाली चारका सबल पक्षहरु ४५
४.२.२ नेपाली चारका दुर्बल पक्षहरु ४७

अध्याय पाँच : सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

५.१	सारांश	४८
५.२	निष्कर्ष	४९
५.३	उपयोगिता	५१
५.४	नीति निर्माण तह	५२
५.५	कार्यान्वयन तह	५२
५.६	भावी अनुसन्धानका सम्भाव्य शीर्षकहरु	५३
	सुझावहरु / शैक्षिक प्रयोजन	५४
	सन्दर्भग्रन्थ सूची	५५
	शोधार्थी व्यक्तिवृत्तः	५७